

УДК: 159.923.2

orcid.org/0000-0003-2861-1789

orcid.org/0000-0002-7779-2232

doi.org/10.5281/zenodo.1184262

Н.М. Даниленко, Г.І. Меднікова
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ПРОБЛЕМА СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ВЛАСНОЇ ЗОВНІШНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті наведено аналіз основних напрямків вивчення ставлення до власної зовнішності в психологічній науці. Визначається місце ставлення до власної зовнішності в структурі образу тіла, фізичного Я, зв'язок ставлення до власної зовнішності і ставлення особистості до себе. Аналізують визначення поняття зовнішності як підгрунтя для організації дослідження ставлення особистості до власної зовнішності.

Ключові слова: зовнішність, зовнішній вигляд, ставлення до власної зовнішності, образ тіла, фізичне Я, ставлення до себе.

Н.Н. Даниленко, А.И. Медникова

ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ ЛИЧНОСТИ К СОБСТВЕННОЙ ВНЕШНОСТИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

В статье приведен анализ основных направлений изучения отношения к собственной внешности в психологической науке. Определяется место отношения к собственной внешности в структуре образа тела, физического Я, связь отношения к собственной внешности и отношению личности к себе. Анализируют определение понятия внешности как основы для организации исследования отношения личности к собственной внешности.

Ключевые слова: внешность, внешний вид, отношение к собственной внешности, образ тела, физическое Я, отношение к себе.

N.M. Danilenko, G.I. Mednikova

PROBLEM OF PERSONALITY'S ATTITUDE TO OWN APPEARANCE IN PSYCHOLOGICAL SCIENCE

The article provides analysis of the main directions of study of attitude to own appearance in psychological science. It defines the place of attitude to own appearance in the body image structure, the physical ego, connection between attitude to own appearance and self-attitude. It also analyses the definition of a concept of appearance as a basis for organization of research of personality's attitude to own appearance.

Keywords: appearance, physical appearance, attitude to own appearance, body image, physical ego, self-attitude.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема незадоволеності людей власною зовнішністю досягла істотних масштабів. Багато в чому це пов'язано із впливом соціокультурних факторів на формування образів ідеальної зовнішності, нав'язування певних стандартів поведінки в догляді за зовнішністю, ототожненням привабливої зовнішності з життєвою успішністю, заможністю, благополуччям.

Поряд із соціокультурною обумовленістю, ставлення до власної зовнішності визначається впливом особистісних особливостей, внутрішнім світом особистості, індивідуальною історією її формування й розвитку, що підкреслюється практично всіма дослідниками, які займаються даною проблемою. Більшість досліджень у даній області сконцентровані на вивченні ставлення до власної зовнішності в рамках проблем фізичного або тілесного Я, образу тіла, Я-концепції, самосвідомості й ставлення до себе. При цьому не достатньо чітко визначенням залишається саме поняття «ставлення до власної зовнішності», що призводить до ситуації, коли під тим самим терміном у дослідженнях фігурують різні аспекти психічної реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціально-психологічних дослідженнях ставлення до зовнішності традиційно розглядається з точки зору ролі зовнішності в міжособистісній взаємодії, сприйнятті людини іншими людьми (О.О. Бодальов, Д. Ланглюа, В.О. Лабунська, В.М. Панфьоров, С.В. Попов, Н. Рамси, А. Фейнголд, Д. Харкорт й інші). Важливість даних досліджень для вивчення ставлення особистості до власної зовнішності обумовлена тим, що людина схильна переносити на власну зовнішність те ставлення, яке вона переживає з боку інших і яке виступає як відображене ставлення.

Актуальними напрямками у вивченні ставлення до власної зовнішності є визначення гендерних відмінностей у ставленні до власної зовнішності та в її оформленні (М.В. Буракова, Д.В. Воронцова, Т.В. Говорун, І. Жеребкіна, І.С. Касабова, З.І. Рябікіна та інші) і виявлення специфіки ставлення до своєї зовнішності в різні вікові періоди (О.І. Кононенко, Р.В. Моляко, Т.А. Нечитайло, В.О. Подорога й інші).

Ставлення до власної зовнішності активно вивчається в прикладних дослідженнях, найбільш представленими з яких на сьогодні є дослідження, спрямовані на вивчення ставлення до свого тіла у зв'язку з порушеннями харчової поведінки (Л.М. Абсалємова, Т.Ф. Кеш, О.О. Скугаревський, Г.К. Томпсон, О.С. Язвинська та ін.), вивчення особливостей ставлення до власної зовнішності в осіб, залежних від косметичних процедур, при змінах зовнішності у зв'язку з естетичною та реконструктивною хірургією (Л.Т. Баранська, Є.А. Варлашкіна, О.Т. Соколова, А.Г. Фаустова та інші). Так, Я.В. Верещинською було показано, що макі-

яж виступає потужним фактором привабливості, незалежно від кольору волосся та віку об'єкту оцінювання [3].

Мета статті – здійснити аналіз наукової розробленості проблеми ставлення до власної зовнішності в сучасній психології.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до власної зовнішності активно вивчається в психології у зв'язку з проблематикою образу тіла і фізичного Я. Поняття образу тіла було введено в психологію П. Шильдером, який розумів під ним зображення власного тіла людини, яке формується у свідомості, спосіб, яким тіло людини з'являється для неї самої [27]. У більш пізніх дослідженнях образ тіла став розглядатися в якості універсальної психологічної змінної, яка описує тілесний досвід, переживання й думки щодо зовнішнього вигляду безпосередньо з позиції суб'єкта, що згодом закономірно відображається на системі ставлень [25; 26]. За визначенням сучасного вітчизняного дослідника О.Ю. Роджественського, поняття «образ тіла» включає в себе сукупність уявлень, оцінок, установок людини стосовно власної тілесної організації та якостей і засобів функціонування як окремих частин тіла, так і тіла в цілому [17].

Т.Ф. Кеш запропонував розглядати в складі образу тіла два провідних компонента: перцептивний, що виражається в ступені усвідомленості й точності, з якою суб'єкт може судити про конкретний фізичний вимір своєї зовнішності (наприклад, розміри й пропорції тіла); установчий, що включає думки, почуття й патерни поведінки, які визначають ставлення індивіда до власного тіла [26].

Г.К. Томпсон описує три компоненти тілесного образу: перцептивний, поведінковий, оцінний. Перцептивний компонент він розуміє як уявлення людини про свою зовнішність, поведінковий – як відображення ступеня впливу сприйняття людиною тіла на її поведінку. В оцінному компоненті тілесного образу даний автор виділяє дві складові: цінність тіла (ступінь задоволеності) і валентність (міру значущості тілесного образу для самооцінки) [25].

О.О. Скугаревський і С.В. Сивуха ставлення до власної зовнішності розглядають як складову оцінного компонента образу тіла. У цілому в образі тіла дані автори крім оцінного виділяють також перцептивний компонент. Перцептивний компонент відображає сприйняття форми й розмірів тіла, а оцінний – глобальну оцінку тіла як задовільну або незадовільну, емоції, почуття й переконання стосовно власної зовнішності. Саме ступінь задоволеності або незадоволеності власною зовнішністю може впливати на характеристики афективного й когнітивного статусу людини, її поведінкові прояви, опосередковувати характеристики якості життя. Перцептивний і оцінний компоненти образу тіла, на думку даних авторів, відносно незалежні один від одного [18].

Якщо образ тіла вивчається більшістю дослідників як самостійний психологічний феномен, фізичне Я здебільшого розглядається в контексті ідей психології самосвідомості і Я-концепції, хоча спостерігається і тенденція використання понять образу тіла і фізичного Я як синонімічних.

У. Джеймс, який одним із перших в психології розпочав розробку проблематики Я, виділив фізичне Я в структурі емпіричного Я поряд із соціальним і духовним Я. Виходячи з розуміння емпіричного Я як сукупності всього того, що людина може назвати своїм, до фізичного Я даний автор включає крім тілесної організації також одягу, житло, іншу власність тощо [5].

З точки зору О.Т. Соколової, фізичне Я залежить від ступеня задоволеності суб'єкта власними фізичними даними, підвищеної значущості певної частини тіла або фіксації на реальному чи уявному дефекті зовнішності. З іншої сторони, фізичне Я впливає на самоставлення особистості, визначаючи ступінь її самоприйняття або самоприниження. Таким чином, між особливостями фізичного Я і ставленням особистості до себе існує тісний двосторонній зв'язок [19].

У сучасних дослідженнях фізичне Я розглядається як складна комплексна єдність сприймань, установок, оцінок та уявлень, пов'язаних як з тілесним обрисом, так і з функціями тіла [11].

А.М. Дорожевец при вивченні фізичного Я спирається на модель образу зовнішності, що включає когнітивну та емоційну складові. Когнітивна складова представлена сукупністю ознак, із опорою на які суб'єкт себе описує, афективна ж відображає емоційно-ціннісне ставлення до своєї зовнішності. Останнє включає емоційно-ціннісні ставлення до окремих компонентів зовнішності, кожне з яких поєднує в собі в якості складових соціально-компаративну оцінку як результат порівняння себе з іншими, задоволеність тілесною якістю як ступінь відповідності зовнішності пропонованим до неї вимогам, а також значимість тілесної якості як ступінь впливу емоційного ставлення до тілесної якості на загальне афективне ставлення до зовнішності [6].

А.Г. Фаустовою й Н.В. Яковлевою запропоновано модель індивідуальної концепції зовнішності. Вона описує весь комплекс уявлень і оцінок про власну зовнішність. В індивідуальній концепції зовнішності автори виділяють наступні компоненти: когнітивний (сприйняття власної зовнішності й формування когнітивної структури образу зовнішності, що задає межі зовнішності певним набором провідних її компонентів); емоційний (самооцінка зовнішнього вигляду, задоволеність зовнішністю та її окремими елементами); смисловий (самоусвідомлення зовнішнього вигляду, суб'єктивна значущість зовнішності та її компонентів) [22].

У дослідженнях різних науковців визначено зв'язок між ставленням до власної зовнішності і ставленням особистості до себе. Так А.Г. Фаустовою доведено, що незадоволеність образом тіла поширюється на різні компоненти Я-концепції й приводить до переживання негативного ставлення до самого себе. Зокрема, у роботі даного автора виявлене, що сприйняття власної зовнішності як більш привабливої після проходження курсу реконструктивної хірургії супроводжується підвищенням самоповаги, але не гарантує зменшення почуття провини, конфліктної аутокомунікації й негативних емоцій на адресу власного Я [21].

На думку Т.С. Леві, ставлення людини до свого зовнішнього вигляду є частиною її ставлення до себе. При виділенні об'єктного і суб'єктного способу ставлення людини до своєї зовнішності, що реалізується у когнітивній формі, емоційних реакціях і системі дій на адресу себе, авторка спирається на уявлення Н.І. Сарджвеладзе щодо типів ставлення до себе особистості [9]. При об'єктному ставленні зовнішній вигляд має для особистості інструментальну цінність, сприймається як засіб досягнення певної мети. Звідси позитивність ставлення до власної зовнішності визначається ефективністю в досягненні цієї мети, а система дій на адресу власної зовнішності передбачає підвищений самоконтроль, маніпулювання собою, установку на самокорекцію.

Суб'єктне ставлення ґрунтується на безумовному самоприйнятті й прагненні бути собою, глибокому діалогічному контакті із собою, розвинутій здатності усвідомлювати свій внутрішній простір. При даному способі ставлення до своєї зовнішності емоції і дії стосовно свого тіла визначаються станом задоволення потреб, пов'язаних із самовираженням і самореалізацією, пошуком людського призначення і смислу, а зовнішність виступає термінальною цінністю. З точки зору Т.С. Леві, об'єктне ставлення до власної зовнішності прямо пов'язано із вираженістю проблем психологічного характеру. Формування суб'єктності стосовно своєї зовнішності дозволяє людині підвищити естетику зовнішнього вигляду не за рахунок фізичного перфекціонізму, а за допомогою усвідомлення й прийняття себе [9].

Слід зазначити, що фізичний перфекціонізм вважається одним зі значимих елементів емоційного неблагополуччя людини, наслідками якого можуть виступати порушення харчової поведінки, залучення в різні діяльності, пов'язані з ризиком для здоров'я, емоційні порушення й схильність до суїциду [20; 24].

Перфекціонізм в якості одного з особистісних предикторів задоволеності зовнішністю жінок зрілого віку розглядається у дослідженні Є.А. Варлашкіної [2]. Іншими предикторами у даному дослідженні визначені часова перспектива, психологічне благополуччя особистості, адекват-

тність самооцінок реального й ідеального образів фізичного Я особистості. Незадоволеність зовнішнім виглядом залежить від особливостей компонентів часової перспективи й психологічного благополуччя, а саме: прямого впливу «фаталістичного сьогодення» і «мети в житті», зворотного впливу «позитивного минулого» і «керування оточенням». Компоненти психологічного благополуччя впливають на занижену самооцінку реального образу фізичного Я й високу самооцінку ідеального образу зовнішності [2, с. 108].

Середній рівень задоволеності образом фізичного Я в жінок у період зрілості визначається високим самоприйняттям особистості, адекватністю в оцінці своєї зовнішності, позитивним образом зовнішнього вигляду. Жінки даної групи схильні вважати майбутнє періодом насиченим значимими подіями, що визначають їхнє життя й зовнішність [1, с. 110].

Особистісними предикторами високого рівня задоволеності образом фізичного Я в жінок у період зрілості є високий рівень самоприйняття як показника психологічного благополуччя і низький рівень соціально запропонованого перфекціонізму. Завищена самооцінка реального образу фізичного Я при високому рівні задоволеності образом фізичного Я залежить від сукупності впливу зниженого соціального запропонованого перфекціонізму й компонентів часової перспективи – позитивного минулого і майбутнього [2, с. 114].

У дослідженнях, що проводяться у зв'язку з проблематикою образу тіла і фізичного Я, конструкт «зовнішність» найчастіше вживається як синонім конструкту «тіло», тобто зовнішність найчастіше розуміється як сукупність тілесних характеристик індивіда. Разом із тим, зовнішність у визначеннях багатьох авторів включає в себе сукупність не тільки конституціональних характеристик, але характеристики зовнішнього вигляду, що актуалізує проведення досліджень, спрямованих на вивчення психологічних аспектів оформлення власної зовнішності як засобу самореалізації й самовираження особистості [1].

Слід зазначити, що зовнішність індивіда розглядається в психології як засіб його інтерпретації й об'єктивації, як спосіб формування й розвитку психологічних структур, зокрема, образу «Я», як засіб імпресивного й експресивного проявів особистості [14]. За І.С. Коном, зовнішність – це виразний спосіб комунікації, який звернений до зовнішнього оточення [7]. Л.В. Лідак і Т.Є. Кондракова розглядають зовнішність у структурі особистості людини як рефлексивне усвідомлення «Я» та своїх особливостей. Мірою оцінки зовнішності з точки зору краси та прекрасного як вищої форми естетичної цінності дані автори вважають ступінь фізичної, моральної, інтелектуальної, духовної досконалості людини [10]. На думку

Н. Рамсі та Д. Харкорга, зовнішність – це індивідуальний специфічний ресурс, необхідний для самовираження й самопрезентації [16].

Визначення зовнішності В.М. Панфьоровим ґрунтується на вирішенні проблеми зовнішнього й внутрішнього в людині, проблеми співвідношення об'єктних (зовнішність) і суб'єктних (особистісні характеристики) властивостей людини. Питання про співвідношення внутрішнього й зовнішнього вирішується вченим на користь їх єдності, оскільки зовнішність виступає в якості невіддільної від особистості характеристики [12]. В.М. Панфьоров описує зовнішність як систему, яка включає в себе функціональні, анатомічні і соціальні компоненти, що є доступними конкретно-чуттєвому відображенню. Функціональний компонент включає в себе різного роду виразні рухи обличчя й тіла (міміка, пантоміміка, голос тощо), анатомічний – скелетно-м'язову структуру обличчя й тіла; до соціальних – елементи оформлення зовнішності у вигляді одягу, косметики, прикрас [13].

Аналогічної точки зору дотримується А.Г. Гусева, яка класифікувала елементи зовнішності на анатомічні (скелетна й м'язова структура обличчя й тіла, їх форма и колір, розмір і пропорції, фізіологічний стан), функціональні (голос, експресивні виразні рухи людського обличчя, загальна рухливість, хода, осанка); соціальні (елементи оформлення зовнішності у вигляді одягу, її стану й відповідності моді, косметики, прикрас) [4].

В.О. Лабунська розглядає зовнішній вигляд як складний соціокультурний конструкт, що складається з компонентів, які відрізняються ступенем мінливості під впливом різних факторів: стійкий компонент зовнішнього вигляду (індивідуально-конституціональні характеристики людини); середньостійкий (оформлення зовнішності: зачіска, косметика, прикраси, одяг), динамічний компонент (експресивна, невербальна поведінка). Взаємодія цих компонентів утворює зовнішність людини як просторово-часову структуру, що виступає, по-перше, формою існування внутрішнього світу людини, а по-друге, як засіб її ідентифікації [8].

Найбільш повним на сьогодні, на наш погляд, можна вважати визначення ставлення до власної зовнішності, під яким розуміється значимий, емоційно-насичений компонент ціннісно-сислової сфери суб'єкта, що регулює його переживання, взаємини із соціальною реальністю, впливає на оцінку людиною власних життєвих перспектив, на задоволеність собою й своїм життям. Виходячи з даного визначення, ставлення до власної зовнішності як інтегральний феномен включає такі когнітивно-емоційні й поведінкові складові: оцінно-змістовні інтерпретації різних компонентів зовнішності; ставлення до відображеного зовнішнього Я; оцінку відповідності зовнішнього вигляду віковим, гендерним і рольовим характеристикам; ступінь задоволеності своєю зовнішністю протягом усього життя й у

теперішній період часу; інтенсивність виразності бажання змінити власну зовнішність [15].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Дослідження ставлення до власної зовнішності в сучасній психологічній науці переважно представлені в межах психологічних підходів, пов'язаних із вивченням образу тіла і фізичного Я. Якщо образ тіла вивчається більшістю дослідників як самостійний психологічний феномен, фізичне Я здебільшого розглядається в контексті ідей психології самосвідомості і Я-концепції, вирішуються питання зв'язку ставлення до власної зовнішності як складової фізичного Я й фундаментальних, базових особистісних характеристик. Увага дослідників зосереджена головним чином на ставленні особистості до власного тіла. Разом із тим, аналіз визначень поняття зовнішності показав, що до його змісту можуть бути включені не тільки конституціональні характеристики, але й характеристики зовнішнього вигляду, у тому числі пов'язані з оформленням власної зовнішності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці психологічної моделі ставлення до власної зовнішності осіб підлітково-юнацького віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Бондаренко И.В. Личностная обусловленность оформления внешности. *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 322. С. 155-157.
- 2.Варлашкина Е. А. Личностные предикторы удовлетворенности образом физического Я у женщин в период зрелости: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / ФГБОУ ВПО «Омский гос. университет им. Ф.М. Достоевского». Омск, 2015. 170 с.
- 3.Верещинська Я.В. Макіяж як фактор привабливості обличчя. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2016. Вип. 52. С. 12-19.
- 4.Гусева А. Г. Особенности восприятия своей внешности студентами. *Вопросы психологии познания людьми друг друга и самосознание*. Краснодар: КГУ, 1977. С. 52-56.
- 5.Джеймс У. Психология. М.: Педагогика, 1991. 368 с.
- 6.Дорожевец А.Н. Искажение образа физического Я у больных ожирением и нервной анорексией: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04 / Гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 1986. 19 с.
- 7.Кон И.С. Открытие «Я». М.: Изд-во «Аспект-Пресс», 2008. 156 с.
- 8.Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. Ростов н/Д: Феникс, 1999. 608 с.
- 9.Леви Т. С. Отношение к телу в структуре самоотношения. *Знание. Понимание. Умение*. 2008. №3. С. 72-75.

10. Лидак Л.В., Кондракова Т.Е. Эстетика внешности как проблема психологии личности. *Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета*. 2011. № 4. С. 354-356.
11. Нечитайло Т.А. Генезис образу фізичного Я у підлітковому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
12. Панферов В.Н. Внешность и личность. *Социальная психология личности*. Л.: Знание, 1974. С. 106-113.
13. Панферов В.Н. Восприятие и интерпретация внешности людей. *Вопросы психологии*. 1994. № 2. С. 59-64.
14. Петрова Е.А. Знаки общения. М.: Изд-во «ГНОМ и Д», 2001. 256 с.
15. Психология общения. Энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.А. Бодалева. М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. 600 с.
16. Рамси Н., Харкорт Д. Психология внешности; пер. с англ. СПб.: Питер, 2009. 256 с.
17. Рождественський А.Ю. Рефлексія тілесного потенціалу в життєвому самовизначенні старшокласників: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2002. 227 с.
18. Скугаревский О.А., Сивуха С.В. Образ собственного тела: разработка инструмента для оценки. *Психологический журнал*. 2006. Т. 27. №2. С. 40-48.
19. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. 215 с.
20. Тарханова П.М., Холмогорова А. Б. Социальные и психологические факторы физического перфекционизма и неудовлетворенности своим телом. *Психологическая наука и образование*. 2011. №5. С. 52-60.
21. Фаустова А.Г. Динамика самоотношения при изменениях внешности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / ФГБУН «Институт психологии РАН». М., 2017. 225 с.
22. Фаустова А.Г., Яковлева Н.В. Особенности индивидуальной концепции внешности у пациентов с ожогами различной локализации. [Электронный ресурс] *Медицинская психология в России: электрон. науч. журн.* 2012. № 2. URL: <http://medpsy.ru>
23. Хомуленко Т.Б., Фоменко К.І., Верещинська Я.В. Естетичний компонент соціальної перцепції суб'єкта діяльності. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2016. 166 с.
24. Щербак Т.І. Взаємозв'язок образу фізичного «Я» та фізичного перфекціонізму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2017. № 2. Т. 2. С. 132-136.
25. Altabe M., Thompson J.K. Body-image: a cognitive self-schema construct? *Cognitive Therapy and Research*. 1996. № 20. P. 171-193.
26. Cash T. F. Body image and plastic surgery // D. B. Sarwer et al. (Eds), *Psychological Aspects of Reconstructive and Cosmetic Surgery: Clinical, Empirical, and Ethical Perspectives*. Philadelphia: Lippincott, Williams & Wilkins, 2006. PP. 37-59.
27. Schilder P. The image and appearance of the human body: studies in the constructive energies of the psyche. London: Routledge, 1999. 353 p.

1. Bondarenko I.V. Lichnostnaja obuslovlennost' oformlenija vneshnosti. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2010. № 322. S. 155-157.
2. Varlaskina E.A. Lichnostnye prediktory udovletvorennosti obrazom fizicheskogo Ja u zhenshhin v period zrelosti: dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.01 / FGBOU VPO «Omskij gos. universitet im. F.M. Dostoevskogo». Omsk, 2015. 170 s.
3. Vereshhins'ka Ja.V. Makijazh jak faktor privablivosti oblichchja. *Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi*. Psihologija. 2016. Vip. 52. S. 12-19.
4. Guseva A. G. Osobennosti vosprijatija svoej vneshnosti studentami. *Voprosy psihologii poznaniya ljud'mi drug druga i samosoznanie*. Krasnodar: KGU, 1977. S. 52-56.
5. Dzhejms U. Psihologija. M.: Pedagogika, 1991. 368 s.
6. Dorozhevec A.N. Iskazhenie obraza fizicheskogo Ja u bol'nyh ozhirenijem i nervnoj anoreksiej: avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.04 / Gos. un-t im. M. V. Lomonosova. Moskva, 1986. 19 s.
7. Kon I.S. Otkrytie «Ja». M.: Izd-vo «Aspekt-Press», 2008. 156 s.
8. Labunskaja V.A. Jekspressija cheloveka: obshhenie i mezhlčnostnoe poznanie. Rostov n/D: Feniks, 1999. 608 s.
9. Levi T. S. Otnoshenie k telu v strukture samootnoshenija. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. 2008. №3. S. 72-75.
10. Lidak L.V., Kondrakova T.E. Jestetika vneshnosti kak problema psihologii lichnosti. *Vestnik Pjatigorskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*. 2011. № 4. S. 354-356.
11. Nechitajlo T.A. Genezis obrazu fizicheskogo Ja u pidlitkovomu vici: avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / Nac. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. Kiïv, 2010. 20 s.
12. Panferov V.N. Vneshnost' i lichnost'. Social'naja psihologija lichnosti. L.: Znanie, 1974. S. 106-113.
13. Panferov V.N. Vosprijatie i interpretacija vneshnosti ljudej. *Voprosy psihologii*. 1994. № 2. S. 59-64.
14. Petrova E.A. Znaki obshhenija. M.: Izd-vo «GNOM i D», 2001. 256 s.
15. Psihologija obshhenija. Jenciklopedicheskij slovar' / Pod obshh. red. A.A. Bodaeva. M.: Izd-vo «Kogito-Centr», 2011. 600 s.
16. Ramsi N., Harkort D. Psihologija vneshnosti; per. s angl. SPb.: Piter, 2009. 256 s.
17. Rozhdestvens'kij A.Ju. Refleksija tilesnogo potencialu v zhittevomu samoviznachenni starshoklasnikiv: dis... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / In-t psihologii im. G. S. Kostjuka APN Ukraïni. Kiïv, 2002. 227 s.
18. Skugarevskij O.A., Sivuha S.V. Obraz sobstvennogo tela: razrabotka instrumenta dlja ocenki. *Psihologicheskij zhurnal*. 2006. T. 27. №2. S. 40-48.
19. Sokolova E.T. Samosoznanie i samoocenka pri anomalijah lichnosti. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1989. 215 s.
20. Tarhanova P.M., Holmogorova A. B. Social'nye i psihologicheskie faktory fizicheskogo perfekcionizma i neudovletvorennosti svojim telom. *Psihologicheskaja nauka i obrazovanie*. 2011. №5. S. 52-60.

21. Faustova A.G. Dinamika samootnoshenija pri izmenenijah vneshnosti: dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.01 / FGBUN «Institut psihologii RAN». M., 2017. 225 s.
22. Faustova A.G., Jakovleva N.V. Osobennosti individual'noj koncepcii vneshnosti u pacientov s ozhogami razlichnoj lokalizacii. [Elektronnyj resurs] *Medicinskaja psihologija v Rossii: jelektron. nauch. zhurn.* 2012. № 2. URL: [http:// medpsy.ru](http://medpsy.ru)
23. Homulenko T.B., Fomenko K.I., Vereshhins'ka Ja.V. Estetichnij komponent social'noї percepcії sub'ekta dijal'nosti. Harkiv: Vid-vo «Disa pljus», 2016. 166 s.
24. Shherbak T.I. Vzmozozv'jazok obrazu fizichnogo «Ja» ta fizichnogo perfekcionizmu. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Serija Psihologichni nauki.* 2017. № 2. T. 2. S. 132-136.
25. Altabe M., Thompson J.K. Body-image: a cognitive self-schema construct? *Cognitive Therapy and Research.* 1996. № 20. P. 171-193.
26. Cash T. F. Body image and plastic surgery // D. B. Sarwer et al. (Eds), *Psychological Aspects of Reconstructive and Cosmetic Surgery: Clinical, Empirical, and Ethical Perspectives.* Philadelphia: Lippincott, Williams & Wilkins, 2006. PP. 37-59.
27. Schilder P. The image and appearance of the human body: studies in the constructive energies of the psyche. London: Routledge, 1999. 353 p.

Надійшла до редколегії 14.10.2017 р.